

KS. MIROSLAW WRÓBEL

SĄDOWE DOWODZENIE WARUNKU W PROCESACH O STWIERDZENIE NIEWAŻNOŚCI MAŁŻEŃSTWA

I. WPROWADZENIE

Dowodzenie w procesach sądowych to czynność polegająca na przedstawieniu sędziemu w odpowiedniej formie szeregu argumentów, zdolnych wytworzyć w jego umyśle przekonanie o prawdziwości badanych przezeń okoliczności. Przedmiotem dowodzenia są więc fakty mające istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Kanoniczne prawo małżeńskie dopuszcza sytuację, w której strona bądź strony wyrażają zgodę małżeńską pod warunkiem¹. W tym świetle jawi się niezwykle ważna, ale i ciekawa kwestia udowodnienia postawionego warunku na forum sądowym².

Dowodzenie warunku w kanonicznym procesie sądowym nie jest łatwe. Niejednokrotnie bowiem ten, kto pragnie uwolnić się od węzła małżeńskiego, swoje rozczarowanie i zawiedzioną czy ledwo tolerowaną frustrację próbuje „zamienić” w warunek, podczas gdy jego zamiar zawarcia małżeństwa mógł być dotknięty najwyżej uprzednim założeniem, pobudką lub opisem co do ja-

---

Ks. dr MIROSLAW WRÓBEL – adiunkt Katedry Kościelnego Prawa Procesowego KUL; adres do korespondencji: ul. Radziszewskiego 7/171, 20-039 Lublin.

¹ CIC 1917 can. 1092; CIC 1983 can. 1102; CCEO can. 826. Użyte skróty:

CIC 1917 – Codex Iuris Canonici z 1917 r.

CIC 1983 – Codex Iuris Canonici z 1983 r.

CCEO – Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium.

RRD – Romanae Rotae Tribunal, Decisiones seu Sententiae.

SRRD – Sacrae Romanae Rotae Tribunal. Decisiones seu Sententiae.

² Szerzej na temat zawarcia małżeństwa pod warunkiem zob. M. W r ó b e l, *Zawarcie małżeństwa pod warunkiem w świetle prawa kościelnego*, Lublin–Sandomierz 2003.

kiegoś przymiotu, który pragnął dostrzec u współmałżonka, lub liczył, że takowy istnieje³. Z tego względu potrzeba jasnych kryteriów dowodzenia warunku w sądzie. Kryteria te zostały szeroko opracowane przez orzecznictwo rotalne.

II. PRZEDMIOT DOWODZENIA

Przedmiot dowodzenia stanowią fakty, które są sporne i których prawdziwość dla sędziego nie jest pewna, ale tylko te, które mają istotne znaczenie dla stwierdzenia słuszności lub niesłuszności roszczeń przedstawionych sądowi do rozstrzygnięcia⁴. Przy dowodzeniu warunku nie wystarczy ograniczyć się jedynie do wykazania, że rzeczywisty warunek został dołączony do zgody, ale – jak wskazuje orzecznictwo rotalne – należy zbadać, czy warunek faktycznie zamierzony nie został odwołany przed wyrażeniem zgody oraz czy się spełnił⁵. Ten ostatni element przy dowodzeniu warunku, tj. wskazanie weryfikacji warunku, nie zawsze jest bezwzględnie wymagany, aby stwierdzić nieważność małżeństwa z tytułu warunku, niemniej jednak sam fakt weryfikacji winien być zawsze zbadany⁶.

Warunek należy odróżnić od innych okoliczności, które pozornie przypominają warunek, ale w rzeczywistości nim nie są, a tym samym nie mają żadnego wpływu na ważność zawartego małżeństwa. Niejednokrotnie dopiero w sądzie można wskazać różnicę między prawdziwym warunkiem a podobną do niego postacią. Istnieje wiele okoliczności, które mogą określać umowę małżeńską, sprzyjać jej, nalegać na nią, sprzeciwiać się jej, żywić przed nią obawy lub zabiegać o nią. Dlatego doktryna i jurysprudenca przypominają

---

³ W. G ó r a l s k i, *Matrimonium facit consensus. Z orzecnictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)*, Warszawa 2000, s. 369.

⁴ M. F ą k a, *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, cz. II, Warszawa 1978, s. 139.

⁵ „Probatio autem in iudicio assertae condicionis, potissimum de praesenti vel de praeterito, haec tria importat: a) condicionem ipsam fuisse appositam; b) non revocatam; c) non purificata seu impletam” (Dec. z 30 XII 1992 r. coram Stankiewicz, [w:] *Il consenso matrimoniale condizionato. Dottrina e giurisprudenza rotale recente*, Città del Vaticano 1993, s. 152; zob. także Dec. z 19 VI 1984 r. coram Di Felice, RRD 76(1984), s. 346-356).

⁶ Na przykład przy dowodzeniu warunku *de futuro*, albowiem na mocy can. 1102 § 1 CIC 1983, aby stwierdzić nieważność małżeństwa, nie trzeba dowodzić weryfikacji warunku.

w tej kwestii, że istnieje wiele konstrukcji prawnych, które ze względu na pewne podobieństwa z warunkiem dość łatwo mogą być z nim mylone⁷.

Warunek rzeczywiście wpływający na zgodę małżeńską należy odróżnić od wymagania, od życzenia, od sposobu czy od przyczyny zawarcia małżeństwa, gdyż często po kryzysie małżeńskim kontrahent, który chciał narzucić partnerowi po ślubie jakiś obowiązek, mówi o postawieniu warunku w celu uzyskania dla siebie uwolnienia od węzła, podczas gdy w rzeczywistości wcale nie dodał warunku do zgody małżeńskiej⁸. Od warunku zatem różnią się w sposób istotny następujące konstrukcje prawne skłaniające podmiot do zawarcia małżeństwa: postulat (*postulatum*), pobudka, czyli motyw (*causa*), opis (*demonstratio*), termin (*dies*) oraz sposób (*modus*). Wymienione konstrukcje należy uzupełnić o tzw. warunek interpretacyjny oraz o wskazanie różnicy między warunkiem a błędem co do przymiotu osoby w aspekcie sądowego dowodzenia warunku.

Teoretycznie różnica między warunkiem a przyczyną, demonstracją, zobowiązaniem, terminem albo założeniem jest jasna, w praktyce jednak może być trudna do uchwycenia. Kluczem do ich odróżnienia jest należyte odczytanie woliwnej intencji podmiotu, przede wszystkim uwzględniając słowa, za których pomocą ona się wyraża.

– Warunek a postulat

Postulat⁹ (*postulatum*) ma miejsce wtedy, gdy wymaga się jakiejś cechy od współpartnera, by zawrzeć z nim małżeństwo¹⁰. Przywiązuje się dużą

---

⁷ Dec. z 24 I 1992 r. coram Giannecchini, [w:] *Il consenso matrimoniale condizionato...* s. 130-131; „Multae vero possunt esse circumstantiae quae speciem vel figuram condicionis, quin tamen veram eius naturam induant, prae se ferre possunt. Multae sunt circumstantiae quae matrimonii contractum causare, determinare, favere, exoptare, fastidire, vereri, exsequi et ita porro possunt. Qua de re doctrina et iurisprudencia non paucas figures iuridicas, veluti modum, causam, demonstrationem, diem et terminum, etc. memorant, quae, cum aliquam similitudinem cum condicione proprie dicta habeant, sat facile cum eadem confundi possunt”. Zob. także Dec. z 12 VIII 1929 r. coram Morano, SRRD 21(1929), s. 458-460.

⁸ Dec. z 30 V 1990 r. coram Corso, [w:] *Il consenso matrimoniale condizionato*, s. 77: „Qua de causa recolendum est condicionem consensum coniugalem vere afficientem, sedulo distinguendam esse a praerequisito vel a desiderio vel a modo vel etiam a causa tantum nubendi nam crebre post matrimonii naufragium contrahens, qui onus postnuptiale comparti imponere voluit, loquitur de condicione apposite ad vindicandam sibi libertatem a viculo, dum revera condicionem consensui matrimoniali minime apposuit”. Zob. także Dec. z 24 VII 1954 r. coram Wynen, SRRD 46(1954), s. 658.

⁹ Na przykład: „Zawieram z tobą małżeństwo, ponieważ jesteś nadzwyczaj inteligentny i imponujesz mi tym”.

¹⁰ Por. Dec. z 25 IV 1952 r. coram Caiazzo, SRRD 40(1950), s. 257-258.

wagę do tej cechy, podejmuje się starania o jej występowanie. W przypadku pozytywnych wyników poszukiwań zawiera się małżeństwo. Pomyłka w tym względzie czy nawet oszustwo nie unieważnia małżeństwa¹¹. Postulat może przybrać formę rzeczywistego warunku, jeśli zgodę małżeńską uzależni się od występowania wymaganej cechy¹². Postulat jest subiektywnym, uprzednim wymogiem do zdecydowania się na małżeństwo, ale nie jest zgodą, która się wyraża w samym akcie zawarcia małżeństwa. Wymóg ten towarzyszy powstaniu zamiaru zawarcia małżeństwa i zdecydowaniu się na to małżeństwo z własnej woli. Jeśli postulat nie zostanie wolitywnie przekształcony w treść zgody aktem woli, na mocy którego skuteczność zgody jest uzależniona od jakiegoś wydarzenia, spełnienie się lub niespełnienie założenia, czyli postulatu, jest bez znaczenia dla ważności zawartego małżeństwa¹³. Postulat zatem polega na przywiązaniu dużej wagi do jakiejś cechy współkontrahenta oraz podjęciu starań, by cechę tę zweryfikować. Jeśli jednak cechy tej nie podniesiono do rangi warunku, małżeństwo jest ważne.

– *Warunek a motyw*

Motyw¹⁴ (*causa*) jest to okoliczność, która skłania do zawarcia małżeństwa z daną osobą. Może nim być jedna cecha lub zespół przymiotów współpartnera. W przypadku pomyłki mamy do czynienia z błędem, a nie z warunkiem¹⁵. Pobudka, czyli motyw, jest więc przyczyną skłaniającą do zawarcia małżeństwa. W tej sytuacji przy zawarciu małżeństwa pozycja błędu będzie tak znacząca, że będzie to motyw zawarcia małżeństwa.

Przyczyna, czyli motywacja skłaniająca do zawarcia małżeństwa, nie stanowi jeszcze woli warunkowej, nawet jeśli jest tzw. *causam dans*, czyli motywem podstawowym zawarcia małżeństwa¹⁶. Motyw wyraża się zasadniczo poprzez użycie formuły „ponieważ” w przeciwieństwie do formuły warunkowej „jeśli” czy „jeżeli”¹⁷. Przyczyna, czyli motywacja, chociaż byłaby naj-

---

¹¹ Por. Dec. z 26 VII 1972 r. coram Bejan, SRRD 220(1972) – cyt. za J. L a s k o w s k i, *Małżeństwo zawierane warunkowo w świetle wyroków Roty Rzymskiej*, „Prawo Kanoniczne”, 24(1981), nr 1-2, s. 183.

¹² L a s k o w s k i, *Małżeństwo zawierane warunkowo*, s. 183.

¹³ P. J. V i l a d r i c h, *Konsens małżeński. Sposoby prawnej oceny i interpretacji w kanonicznych procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, tłum. S. Świaczny, Warszawa 2002, s. 375.

¹⁴ Na przykład: „Zawieram z tobą małżeństwo, ponieważ jesteś bogaty i przystojny”.

¹⁵ Por. Dec. z 25 IV 1952 r. coram Caiazzo, SRRD 40(1950), s. 257-258.

¹⁶ V i l a d r i c h, *Konsens małżeński*, s. 373.

¹⁷ Na przykład: „Żenię się z tobą, ponieważ jesteś uczciwa” – przy motywie oraz: „Jeśli

silniejsza, należy do sfery pobudek psychicznych, jakich doznaje podmiot. Sfera ta porusza pasywny podmiot, jednakże przez to nie staje się jeszcze jego wolą, jego działaniem.

Postawienie warunku z zasady zakłada własny akt woli. Działanie to dokonuje się wewnątrz konsensu i polega na uzależnieniu wewnętrznej skuteczności zgody, która jest aktem woli, od przyczyny zewnętrznej i niepewnej. Tego przeniesienia skuteczności można dokonać tylko za pomocą własnej woli. Motywacja natomiast, jako przeżycie psychologiczne, jest impulsem pragnienia małżeństwa, a nie jego zawieszenia. Motywacja nie przekształca się spontanicznie w wolę, ale podmiot może własną wolą przyjąć ją jako własną dynamikę i w tym sensie wolitywnie się w nią zaangażować. W konsekwencji podmiot może własną wolą przekształcić początkową motywację w warunek, jeżeli w stanie niepewności pozytywnie zdecyduje o uzależnieniu powstania węzła małżeńskiego od spełnienia się tego, co jest jego motywacją. W tym przypadku jednak motywacja nie jest już zwykłą przyczyną, gdyż zmieniła się w warunek¹⁸.

– *Warunek a demonstracja*

W przypadku demonstracji¹⁹ pragnie się poślubić osobę o ściśle określonych cechach, jakie wyróżnia się w swoim umyśle²⁰. Chodzi o takie przymioty, które szczególnie charakteryzują drugiego nupturienta, a które zawsze są obecne w procesie jego wyboru jako małżonka. Zakłada się ich rzeczywiste istnienie ze strony podmiotu wybierającego i bierze się je za fakty pewne o wartości akcydentalnej, ale od ich spełnienia się nupturient nie uzależnił ważności węzła małżeńskiego²¹. *Demonstratio*, czyli podanie ściśle określonych właściwości, jakie wyróżnia w swoim umyśle kontrahent, wskazujących na osobę, którą pragnie się poślubić, to ograniczenie woli, które nie rozwinęło się do postaci warunku. *Demonstratio* to jeszcze nierozwinięty warunek²².

---

jesteś uczciwa, to cię poślubiam”.

¹⁸ V i l a d r i c h, *Konsens małżeński*, s. 373.

¹⁹ Na przykład: „Zawieram z tobą małżeństwo, ponieważ jesteś jedynakiem”.

²⁰ Por. Dec. z 14 XI 1968 r. coram Pinna, SRRD 35(1968), s. 747.

²¹ V i l a d r i c h, *Konsens małżeński*, s. 374.

²² R. W e i g a n d, *Die bedingte Eheschliessung im kanonischen Recht. II. Zur weiteren Geschichte der bedingte Eheschliessung. Rechtstheorie, Rechtsdogmatic, rechtsvergleich*, Ottilien 1980, s. 172.

– *Warunek a zobowiązanie*

Zobowiązanie²³ (*modus* – dosłownie: sposób) jest formą ciężaru, jaki dodaje się do kontraktu, w ramach którego zobowiązuje się współpartnera, przy okazji zawarcia małżeństwa, do jego wypełnienia²⁴. Zobowiązanie jest elementem dodanym do istniejącego już kontraktu i dlatego nie wpływa na jego ważność²⁵. *Modus* jest więc chęcią stworzenia obowiązku u drugiej strony, do czego ona i tak jest zobowiązana²⁶. Technicznie określa się *modus* jako zobowiązania, które nakłada się i przyjmuje z racji zawieranego małżeństwa i które odzwierciedlają subiektywne cele i korzyści, różne od właściwych obowiązków i celów małżeństwa, chociaż są one kompatybilne z nimi²⁷. Zobowiązania te dołącza się po to, aby były one wypełnione po zawarciu małżeństwa. Zgodnie ze swoim charakterem obciążenia takie często same w sobie były już przedmiotem wcześniejszej umowy. Również i one nie stanowią jako takie prawdziwych warunków z tej przyczyny, że zobowiązania czy obciążenia wymaga się od tego, kto jest już związany węzłem małżeńskim. W ten sposób zaznacza się ich naturę akcydentalną w stosunku do węzła już istniejącego, który jest ich substancją, czyli – innymi słowy – ich nośnikiem²⁸. W przypadku warunku natomiast chce się węzła zawieszono do momentu weryfikacji wydarzenia postawionego w warunku. Oczywiście pozytywna wola nupturienta może przekształcić obciążenie w warunek, chcąc uzależnienia istnienia węzła małżeńskiego od jego spełnienia się. Jednakże wtedy zobowiązanie traci swą naturę zobowiązania. W przypadku gdy zobowiązanie godzi bezpośrednio w istotę małżeństwa, należy uważać je za praktyczną formę wykluczenia samego małżeństwa, jego elementów, przymiotów lub istotnych celów. Wtedy w myśl can. 1101 § 2 CIC 1983 należy uważać takie małżeństwo za nieważne²⁹. Reasumując, można stwierdzić, że warunek różni się

²³ Na przykład: „Zawieram z tobą małżeństwo, ale ty musisz otoczyć opieką moje dzieci z pierwszego małżeństwa”.

²⁴ Por. J. S o n d e l, *Słownik łacińsko-polski*, Kraków 1997, s. 632: *verbum modus*.

²⁵ Por. Dec. z 7 VI 1948 r. coram Teodori, SRRD 35(1948), s. 215.

²⁶ W. G ó r a l s k i, *Kanoniczna zgoda małżeńska*, Gdańsk 1991, s. 208.

²⁷ Więcej na temat obowiązków i praw małżeńskich zob. R. S z t y c h m i l e r, *Obowiązki małżeńskie*, Warszawa 1999; W. G ó r a l s k i, G. D z i e r ż o n, *Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego*, Warszawa 2001, s. 191-254.

²⁸ V i l a d r i c h, *Konsens małżeński*, s. 373.

²⁹ CIC 1983 can. 1101 § 2: „At si alterutra vel utraque pars positivo voluntatis actu excludat matrimonium ipsum vel matrimonii essentielle aliquod elementum, vel essentialium aliquam proprietatem, invalide contrahit”.

od sposobu tym, że warunek nie zmusza, ale zawiesza, natomiast *modus* zmusza, ale nie zawiesza.

– *Warunek a termin*

W przypadku terminu chodzi o taką zgodę małżeńską, która zawiera pozytywną decyzję czasowego ograniczenia jej skuteczności poprzez odłożenie powstania węzła do konkretnej daty (*dies a quo*) albo – przeciwnie – poprzez ustalenie określonego momentu wygaśnięcia węzła (*dies ad quem*)³⁰. Wskutek zamiaru zawieszenia albo wygaśnięcia węzła termin wydaje się być warunkiem zawieszającym lub rozwiązującym. W rzeczywistości jednak tak nie jest, gdyż w terminie początek i koniec jest dokładnie przewidziany. W przypadku zgody, która ustanawia termin wygaśnięcia węzła (*dies ad quem*), jej wewnętrzna i niewątpliwa nieważność nie wypływa z warunku rozwiązującego, lecz pozytywnego wykluczenia nierozzerwalności rozpatrywanej w normie can. 1101 § 2³¹. W wypadku zgody, która pozytywnie zawiera termin *a quo*, niemożliwe jest zastosowanie do niej warunku dotyczącego przeszłości lub terażniejszości, gdyż w takiej formie zgody warunkowej nie ma obiektywnego zawieszenia istnienia węzła, który albo powstał, albo nie powstał w momencie wyrażenia zgody, w zależności od tego, czy w rzeczywistości spełniło się lub nie nieznanе wydarzenie. Natomiast w terminie *a quo* wyrażana zgoda nie ma żadnej skuteczności aż do przewidzianej daty, i nie tyle jest ona zawieszona zależnie od wydarzenia przyszłego i niepewnego, co jest kompletnie i radykalnie odłożona na przyszłość w sposób określony i przewidziany³².

– *Warunek rzeczywisty a tzw. warunek interpretatywny*

Warunek tzw. interpretatywny³³ to warunek, który byłby dodany, gdyby strona wiedziała o pewnej okoliczności. W rzeczywistości warunek ten nigdy nie jest stawiany przez kontrahenta, ale jedynie wnioskowany na podstawie

---

³⁰ Na przykład: „Zawieram z tobą małżeństwo od 5 kwietnia br.” lub „Zawieram z tobą małżeństwo na pięć lat”.

³¹ CIC 1983 c. 1101 § 2: „At si alterutra vel utraque pars positivo voluntatis actu excludat matrimonium ipsum vel matrimonii essentiale aliquod elementum, vel essentialem aliquam proprietatem, invalide contrahit”.

³² V i l a d r i c h, *Konsens małżeński*, s. 367-368.

³³ Na przykład: „Gdybym wiedział, że jesteś chora na epilepsję, to nigdy bym się z tobą nie ożenił”.

późniejszych zdarzeń³⁴. W praktyce często można spotkać się z tego rodzaju warunkiem, kiedy strona po zawarciu małżeństwa odkrywa u drugiej strony jakąś okoliczność czy przymiot, które nie są całkowicie po jej myśli. Wtedy spontanicznie reaguje i wyraża się w sposób, że gdyby wiedziała, to inaczej by postąpiła. W takiej sytuacji w żaden sposób nie można mówić o prawdziwym warunku uzależniającym ważność zawartego małżeństwa od tej, skądinąd nie chcianej, okoliczności.

– *Warunek a błąd*

Błąd i warunek stanowią odrębne tytuły nieważności aktów prawnych. Warunek to ograniczenie dołączone do aktu prawnego, którego ważność zostaje uzależniona od niepewnej okoliczności lub przymiotu. Błąd natomiast jest mylną oceną rzeczywistości i wynikającym z niej błędnym przekonaniem, a nabiera znaczenia prawnego jedynie wtedy, gdy spełnia wymagania ustawy kościelnej³⁵. W przypadku warunku ten, kto stawia warunek, wie, że czegoś nie wie, i poprzez postawienie warunku chce uniknąć działania złego dla siebie. Natomiast ten, kto się myli, chce małżeństwa, bo nie wie, że czegoś nie wie. Błądzący jest przekonany o istnieniu czegoś, czego nie ma.

Bardzo trudne jest należyte rozróżnienie między błędem skutecznym prawnie a błędem będącym przyczyną zawarcia małżeństwa. Ten ostatni – jak wynika z can. 1097 § 2 CIC 1983 – nie powoduje małżeństwa³⁶. Błąd co do przymiotu osoby powoduje nieważność małżeństwa, gdy ten jest zamierzony w sposób bezpośredni i zasadniczy.

Różnice zachodzące między warunkiem a błędem co do przymiotu osoby uwidaczniają się również w postępowaniu dowodowym. W sprawach z tytułu warunku należy zbadać, czy nupturient faktycznie uzależnił ważność małżeństwa od pewnej okoliczności czy określonego przymiotu. Przy błędzie co do przymiotu natomiast trzeba dochodzić, czy przekonania nupturienta od-

---

³⁴ Dec. z 30 XII 1992 r. coram Stankiewicz, [w:] *Il consenso matrimoniale condizionato*, s. 151: „Haec conditionis appositio, effectus canonicos sortiens, sive a conditione interpretative distinguitur, quae a contrahente reapse numquam ponitur, sed a posteriori tantum deducitur, scilicet quam ipse posuisset, si rerum adiuncta ante nuptias apte perpendisset”. Ponens w *in iure* powołuje się na następujące wyroki rotalne: Dec. z 15 II 1968 r. coram Canals, SRRD 60(1968), s. 109; Dec. z 23 XI 1971 r. coram Rogers, SRRD 63(1971), s. 904; Dec. z 2 III 1955 r. coram Filipiak, SRRD 47(1955), s. 252.

³⁵ W. Z u b e r t, *Error in persona et in qualitate personae* (can. 1097 §1-2 CIC 1983), [w:] *Kościół i prawo*, t. 13, Lublin 1998, s. 278.

³⁶ Szerzej zob. P. M a j e r, *Wpływ błędu na ważność zgody małżeńskiej*, [w:] *Plenitudo legis dilectio*, Lublin 2000, s. 454.

powiadały rzeczywistości i jaką wartość przypisywał przymiotowi, którego druga strona nie posiadała³⁷.

Dla ilustracji różnicy między błędem a warunkiem można przytoczyć następujące przykłady: „chcę zawrzeć małżeństwo z poetą, którym jest Tycjan” (przymiot bezpośrednio i zasadniczo zamierzony); „chcę poślubić Tycjana, jeżeli jest poetą” (warunek *sine qua non*)³⁸.

Prawdziwy zatem warunek wtedy uważa się za dodany, jeśli strona pozytywnym aktem woli związała ważność małżeństwa z istnieniem jakiegoś wydarzenia lub cechy. W warunkach bowiem – jak przypominają sędziowie rotalni – pierwsze miejsce zajmuje wola, gdyż to ona rządzi warunkami. Dlatego podstawę sądowego badania w sprawach dotyczących małżeństwa warunkowego stanowi poznanie prawdziwej woli kontrahenta, a przede wszystkim zbadanie związku między pożądaną okolicznością a samą zgodą³⁹.

Wszystkie wskazane konstrukcje prawne, z wyjątkiem warunku interpretatywnego, mogą być w większym lub mniejszym stopniu motywami, które skłaniają współpartnerów do zawarcia małżeństwa, a nie decydują o jego ważności, jak to ma miejsce w przypadku warunku. Okoliczności te zakładają występowanie pełnej zgody, nie wchodzą w zakres jej przedmiotu, nie zawieszają jej, nie ograniczają ani nie unieważniają⁴⁰. Pozwalają one lepiej zrozumieć naturę warunku, który zawiesza lub nie dopuszcza do zaistnienia małżeństwa. Dzieje się tak dlatego, ponieważ od warunku zależy sama zgoda, wchodzi on w zakres jej przedmiotu i stanowi jej integralną część⁴¹.

III. DOWODZENIE BRAKU ODWOŁANIA WARUNKU

Warunek można dołączyć do zgody wyraźnie lub w sposób milczący. Warunek dołączony w sposób wyraźny może przybrać formę *conditio actualis*,

³⁷ Z u b e r t, *Error in persona*, s. 279.

³⁸ P. A. B o n n e t, *Introduzione al consenso matrimoniale canonico*, Milano 1985, s. 79-80.

³⁹ Dec. z 30 XII 1992 r. coram Stankiewicz, [w:] *Il consenso matrimoniale condizionato*, s. 152; „Vera enim condicio tunc censetur apposite, si pars positivo voluntatis actu valorem matrimonii existentiae alicuius eventus vel qualitatis alligaverit. In condicionibus enim primum locum voluntas obtinet eaque regit condiciones. Quapropter cardo inquisitionis iudicialis in causis matrimonium condicionatum respicientibus in detegenda vera contrahentis voluntate consistit, potissimum vero spectat ad nexum inter circumstantiam optatam et ipsum consensum”.

⁴⁰ Por. Dec. z 14 XI 1968 r. coram Pinna, SRRD 60(1968), s. 746-747.

⁴¹ L a s k o w s k i, *Małżeństwo zawierane warunkowo*, s. 184.

tzn. warunku, o którym nupturient myśli w chwili zawierania kontraktu, bądź tzw. *conditio virtualis*, tzn. warunku, który nupturient chciał postawić jeszcze przed samym zawarciem kontraktu i do chwili jego zawarcia go nie odwołał⁴². Dlatego przy dowodzeniu warunku zawsze należy wykazać, że warunek nie został odwołany przed wyrażeniem zgody małżeńskiej. O tym wymogu wspominał bezpośrednio can. 1092 CIC 1917⁴³. Wydaje się, że pominięcie tej wzmianki w can. 1102 CIC 1983 było słuszne, z natury rzeczy bowiem warunek postawiony, a następnie odwołany przed wyrażeniem konsensu nie może mieć wpływu na walor umowy małżeńskiej⁴⁴.

Warunek jest dołączony do zgody małżeńskiej przez pozytywny akt woli. Należy więc zapytać, czy jego odwołanie dokonuje się poprzez odwrotny akt woli, czy też w jeszcze inny sposób. W przeszłości, kiedy obowiązywał CIC z 1917 r., dopuszczający możliwość zawarcia małżeństwa pod warunkiem *de futuro*, wielu kanonistów twierdziło, że podjęte współżycie seksualne przed weryfikacją warunku odwołuje postawiony warunek. Ostatecznie jednak także jurysprudencja rotalna opowiedziała się za rozwiązaniem, że ewentualne dokonanie aktu małżeńskiego jest tylko pogwałceniem przyjętego zobowiązania, iż do czasu spełnienia warunku żadnych aktów małżeńskich nie będzie⁴⁵. Pogląd, że dokonane współżycie seksualne nie odwołuje warunku, opiera się na tym, że warunek jako akt woli może być odwołany jedynie przez akt woli przeciwny⁴⁶.

Przy dowodzeniu zatem warunku, w tym przypadku dowodzeniu braku jego odwołania, należy wykazać, że warunek rzeczywisty został faktycznie postawiony i nie został odwołany przed wyrażeniem zgody małżeńskiej. Jeśli natomiast był odwołany, należy wykazać, że kontrahent uczynił to poprzez pozytywny akt woli, a nie poprzez jakieś inne okoliczności czy działania, na które mogą zdecydować się strony pomimo wyraźnego zakazu ze strony władzy kościelnej czy też niegodziwego charakteru tych działań.

---

⁴² A. L e u z z i, *La condizione del consenso matrimoniale canonico dalla disciplina del 1917 a quella attuale*, Roma 1993, s. 384.

⁴³ „*Conditio semel apposite et non revocata*”.

⁴⁴ G ó r a l s k i, *Kanoniczna zgoda małżeńska*, s. 207.

⁴⁵ L e u z z i, *La condizione del consenso matrimoniale*, s. 385.

⁴⁶ W e i g a n d, *Die bedingte Eheschliessung*, s. 161.

IV. DOWODZENIE WERYFIKACJI WARUNKU

Przy dowodzeniu warunku, zwłaszcza jeśli chodzi o warunek odnoszący się do przeszłości czy teraźniejszości, nie wystarczy wskazać, że faktycznie był postawiony i nie został odwołany, ale również dowieść jego weryfikacji nie po myśli stawiającego⁴⁷. Jeśli bowiem spełniłby się po myśli stawiającego, czyli nastąpiłaby weryfikacja pozytywna, należałoby orzec, że nieważności małżeństwa nie udowodniono.

Dowodzenie weryfikacji warunku jest uzależnione od treści warunku. Jeśli np. postawiono warunek o braku choroby, dowodem weryfikacji warunku będzie odpowiednie orzeczenie lekarskie. Im okoliczność postawiona w warunku jest bardziej złożona, tym dowodzenie weryfikacji będzie trudniejsze.

– *Dowodzenie weryfikacji warunku „de futuro” według CIC 1917*

CIC z 1983 r. zmienił dyscyplinę odnośnie do możliwości zawierania małżeństw pod warunkiem dotyczącym przyszłości. Dlatego przy dowodzeniu tego rodzaju warunku należy wprawdzie ustalić, czy dowodzi się warunek *de futuro* określony i dopuszczony przez CIC z 1917 r., czy też dowodzi się warunek *de futuro*, o którym mówi CIC z 1983 r.

W can. 1092 CIC z 1917 r. prawodawca wymienia trzy kategorie warunków co do przyszłości i każdej z nich przypisuje inną skuteczność prawną. Pierwsza kategoria to warunki, które prawo nakazuje uważać za niedodane. Są to: warunek konieczny, warunek niemożliwy lub warunek niegodziwy⁴⁸. Przy dowodzeniu tego rodzaju warunku nie wystarczy wskazać, że ten rodzaj warunku prawodawca nakazuje uważać za niedodany, a tym samym opowiedzieć się za ważnością małżeństwa. W każdym takim przypadku należy zbadać, czy wola zawarcia małżeństwa była rzeczywiście uwarunkowana i zgoda na małżeństwo została wyrażona pod takim warunkiem. Orzecznictwo rotalne bowiem wielokrotnie wskazywało, że zgoda małżeńska, jeśli została faktycznie uwarunkowana, zawsze zależy od warunku, nawet jeśli prawo nakazuje uważać taki warunek za niedodany⁴⁹.

⁴⁷ Inaczej będzie przy dowodzeniu warunku *de futuro*, albowiem na mocy can. 1102 § 1 CIC 1983, aby stwierdzić nieważność małżeństwa, nie trzeba dowodzić weryfikacji warunku.

⁴⁸ CIC 1917 can. 1092 1°: „Si sit de futuro necessaria vel impossibilis vel turpis, sed non contra matrimonii substantiam, pro non adiecta habeatur”.

⁴⁹ Dec. z 30 XII 1992 r. coram Stankiewicz, [w:] *Il consenso matrimoniale condizionato*, s. 146: „[...] revera consensus pendet a condizione realiter posita, etsi haec in iure pro non adiecta habeatur”. Zob. także Dec. z 27 V 1987 r. can. Boccafola, RRD 79(1987), s. 320-328.

Druga kategoria warunków *de futuro* w CIC z 1917 r. to warunki przeciwne istocie małżeństwa⁵⁰. Warunki takie powodują nieważność małżeństwa. Przy tego rodzaju warunkach małżeństwo jest natychmiast nieważne, gdyż warunek, o którym mowa w can. 1092 2°, nie jest tak naprawdę warunkiem w sensie właściwym. W warunku przeciw istocie, jakkolwiek jego postać weźmie się pod uwagę, zakłada się zgodę zniekształconą w swej istocie i od jakiejś okoliczności uzależnia się, najwyżej, zaistnienie lub trwanie pseudomałżeństwa. W żadnym przypadku nie ma prawdziwej zgody, którą by można uzależnić od jakichś okoliczności zewnętrznych. Z tego względu niezależnie, czy warunek się spełni, czy nie spełni, zawsze małżeństwo jest nieważne. W tej sytuacji przy dowodzeniu wystarczy wskazać, że tego rodzaju warunek został dołączony i nieodwołany przed wyrażeniem zgody, a tym samym potwierdzi się nieważność małżeństwa.

Do trzeciej kategorii warunków *de futuro* w CIC z 1917 r. należą warunki godziwe⁵¹. Przy tego rodzaju warunkach małżeństwo pozostawało w zawieszeniu aż do czasu weryfikacji warunku. W przypadku weryfikacji pozytywnej małżeństwo było ważne, natomiast w przypadku weryfikacji negatywnej małżeństwo należało uznać za nieistniejące. Dlatego przy dowodzeniu tego rodzaju warunków należy zbadać, czy warunek został faktycznie postawiony, brak jego odwołania oraz jego weryfikację.

– Dowodzenie weryfikacji warunku „*de futuro*” według CIC z 1983 r.

CIC z 1983 r. w can. 1102 § 1 radykalnie zmienił możliwość zawarcia małżeństwa przy dołączonym warunku *de futuro*. O ile w CIC 1917 istniała taka możliwość, teraz ustawodawca postanowił, że nie można zawrzeć ważnego małżeństwa pod warunkiem *de futuro*. Jakkolwiek warunek odnoszący się do przyszłości sprawia nieważność małżeństwa – zarówno godzący w istotę małżeństwa, jak i niegodziwy, lecz nie godzący w jego istotę, godziwy, konieczny lub niemożliwy. Sam fakt dodania do zgody małżeńskiej warunku dotyczącego przyszłości czyni umowę małżeńską nieważną⁵². Rozwiązanie to z całą pewnością głęboko reformuje samą instytucję warunku w ogóle, ale przede wszystkim niesie z sobą znaczące skutki procesowe. W rzeczywistości

---

⁵⁰ CIC 1917 can. 1092 2°: „Si de futuro contra matrimonii substatntiam, illud reddit invalidum”.

⁵¹ CIC 1917 can. 1092 3°: „Si de futuro licita, valorem matrimonii suspendit”.

⁵² G ó r a l s k i, *Kanoniczna zgoda małżeńska*, s. 205.

bowiem każdy warunek *de futuro* dołączony do zgody i nieodwołany, bez względu na jego weryfikację – jak domagał się tego CIC 1917 – powoduje nieważność małżeństwa. Stąd pojawiły się głosy kanonistów, że obecny zapis can. 1102 § 1 nie jest zbyt szczęśliwym rozwiązaniem, bo zwiększa liczbę małżeństw nieważnych z powodu prawa unieważniającego⁵³.

Wobec tak sformułowanej normy can. 1102 § 1 przy dowodzeniu warunku *de futuro* należy wskazać jedynie, czy warunek został dołączony oraz czy nie został odwołany. Ewentualna weryfikacja pozytywna czy negatywna okoliczności postawionej w warunku nie wpływa już na skutki prawne warunku *de futuro*. Małżeństwo – jak potwierdza orzecznictwo rotalne – jest nieważne, ilekroć zgoda małżeńska została wyrażona pod warunkiem odnoszącym się do przyszłości, w myśl can. 1102 § 1, bez względu na jego weryfikację⁵⁴. Jednakże przy dowodzeniu tego rodzaju warunku należy zweryfikować treść okoliczności postawionej w warunku oraz znaczenie, jakie miało spełnienie tej okoliczności dla stawiającego warunek. Należy też zbadać, jak okoliczność postawiona w warunku ma się do całego życia małżeńskiego, kierując się nie kryteriami zwyczajowymi i tradycją ludzką, ale uwzględniając subiektywną wolę osoby stawiającej warunek. Należy ocenić, jaki wpływ miała okoliczność postawiona w warunku na umysł i wolę uwarunkowania zgody małżeńskiej⁵⁵. Odniesienie do jakości okoliczności postawionej w warunku pozwoli lepiej rozpoznać wolę kontrahenta i fakt, czy rzeczywiście zamierzał dodać warunek do zgody, czy może w tej sytuacji należy mówić o jakiejś innej konstrukcji prawnej, zbliżonej do warunku, ale nieunieważniającej małżeństwo⁵⁶.

Z tego powodu sama weryfikacja okoliczności postawionej w warunku nie ma w tym przypadku tak bezpośredniego wpływu na ważność małżeństwa, jak to miało miejsce przy dowodzeniu małżeństwa zawartego pod warunkiem *de futuro* według CIC z 1917 r. Jednakże weryfikacja warunku, zwłaszcza weryfikacja pozytywna, ma istotną wartość w dowodzeniu samego faktu postawienia warunku, czyli uzależnienia małżeństwa od jakiejś okoliczności ze-

---

⁵³ P. H e m p e r e k, W. G ó r a l s k i, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, t. 1, cz. I, Lublin 1998, s. 278.

⁵⁴ G. P u t r i n o, *Il consenso matrimoniale condizionato*, [w:] *Matrimonio e disciplina ecclesiastica*, Milano 1994, s. 112.

⁵⁵ P u t r i n o, *Il consenso matrimoniale condizionato*, s. 112.

⁵⁶ Może to być np. *modus*, czyli forma jakiegoś ciężaru, jaki dodaje się do kontraktu, w ramach którego zobowiązuje się współpartnera przy okazji zawarcia małżeństwa, lub tzw. warunek interpretatywny.

wewnętrznej ważnej dla podmiotu. Trudno bowiem wyobrazić sobie sytuację, w której ktoś twierdzi, że zawarł małżeństwo pod warunkiem *de futuro*, okoliczność postawiona w warunku spełnia się po jego myśli, a on chce stwierdzić nieważność małżeństw tylko dlatego, że zostało ono zawarte pod niedozwolonym warunkiem. Skoro podmiot nie jest zainteresowany weryfikacją warunku, trudno więc będzie mu udowodnić, że właśnie od tego wydarzenia faktycznie uzależnił on zgodę małżeńską. Ponadto można zapytać, czy w takim przypadku podmiot miał w ogóle wolę zawarcia małżeństwa.

– *Dowodzenie weryfikacji warunków „de praeterito” i „de praesenti”*⁵⁷

Przy dowodzeniu warunku odnoszącego się do przeszłości lub teraźniejszości należy wskazać, że warunek faktycznie był postawiony i nie został odwołany, oraz dowieść jego weryfikacji nie po myśli stawiającego. W przypadku bowiem weryfikacji pozytywnej, czyli weryfikacji po myśli stawiającego, należałoby orzec, że nieważności małżeństwa nie udowodniono. W takiej sytuacji trudno zakładać, że sprawa znajdzie się w ogóle w sądzie. Możliwość zawarcia małżeństwa pod warunkiem *de praeterito* lub *de praesenti* jest w CIC 1983 taka sama jak w poprzednim ustawodawstwie, stąd dowodzenie tego rodzaju warunków jest identyczne.

Przy dowodzeniu zatem tego rodzaju warunków należy zwrócić uwagę na trzy jednakowo ważne elementy. Po pierwsze, należy wskazać, że zgoda została wyrażona pod rzeczywistym warunkiem. Innymi słowy, należy zbadać, czy został dołączony do zgody rzeczywisty warunek, a nie jakaś konstrukcja zbliżona do warunku. Po drugie, należy zbadać, czy warunek i zamiar dołączenia go do zgody nie został w międzyczasie odwołany. Podmiot, który zamierzał postawić warunek, a nawet uzyskał zezwolenie ordynariusza miejsca na małżeństwo warunkowe, mógł dosłownie w ostatniej chwili zrezygnować z postawienia warunku i zgodę wyraził w sposób bezwarunkowy. Po trzecie, przy dowodzeniu tego rodzaju warunków należy zbadać wynik weryfikacji warunku. Tutaj, w zależności od okoliczności postawionej w warunku, weryfikacja ta będzie łatwiejsza do udowodnienia, chociażby poprzez jeden dokument, innym razem dowód weryfikacji będzie o wiele bardziej skomplikowany⁵⁸.

---

⁵⁷ Zarówno w CIC z 1917 r., jak i w CIC z 1983 r. przepisy dotyczące warunków odnoszących się do przeszłości i teraźniejszości są identyczne, dlatego dowodzenie tego rodzaju warunków zostanie omówione w jednym punkcie.

⁵⁸ Zwłaszcza kiedy trzeba będzie udowodnić tzw. warunek mieszany, tj. warunek, którego weryfikacja w części zależy od woli człowieka, a w części od przypadku.

V. SPOSÓB DOWODZENIA BEZPOŚREDNIEGO

Fakt wyrażenia zgody warunkowej dowodzi się w sposób bezpośredni oraz na podstawie poszlak, czyli pośrednio. Dowodzenie bezpośrednio opiera się na zeznaniach stron, zwłaszcza tej, która postawiła warunek, zeznaniach drugiego małżonka, zeznaniach świadków oraz dokumentach. Nie są to jedyne środki dowodowe, którymi można się posłużyć przy dowodzeniu warunku, ale najczęściej stosowane. W postępowaniu sądowym przy dowodzeniu warunku należy uwzględniać wszystkie normy odnoszące się do dowodzenia w procesie kanonicznym.

– *Oświadczenie stron*

Orzecznictwo rotalne wskazuje, że osoba, która chce dowieść postawienia warunku, musi się przyznać do faktu postawienia warunku. Konieczne zatem jest, aby kontrahent przyznał się, że zawarł małżeństwo pod warunkiem. Nie trzeba jednak, by takie przyznanie się, sądowe bądź pozasądowe, nastąpiło z użyciem terminów prawniczych (*verbis iuridicis*). Jeśli przyznanie nastąpiło poza sądem i zostało przytoczone przez wiarygodnych świadków, stanowi mocną podstawę do wykazania prawdziwego warunku⁵⁹.

Tak więc po oświadczeniu strony o postawieniu warunku należy wpięrcz rozpoznać prawdziwą wolę kontrahenta, czy rzeczywiście chciał on dołączyć warunek do zgody małżeńskiej. Kolejny krok to zbadanie związku między pożądaną okolicznością a samą zgodą⁶⁰. Chodzi o to, czy kontrahent miał rzeczywistą wolę uwarunkowania zgody oraz czy dołączył rzeczywisty warunek, a nie tzw. warunek interpretatywny. Związku między pożądaną oko-

---

⁵⁹ Dec. z 25 I 1990 r. coram Boccafola, [w:] *Il consenso matrimoniale condizionato*, s. 91: „Necesse est quoque ut contrahens confiteatur se condicionaliter contraxisse. Verumtamen, opus non est ut talis confessio, iudicialis vel extraiudicialis, verbis iuridicis proferatur. Si huiusmodi confessio habetur et praesertim si extraiudicialiter prolata postea in iudicio refertur a testibus fide dignis, firmum suppeditat fundamentum demonstrationis condicionis verae appositae”.

⁶⁰ Dec. z 30 XII 1992 r. coram Stankiewicz, [w:] *Il consenso matrimoniale condizionato*, s. 152: „Quapropter cardo inquisitionis iudicialis in causis matrimonium condicionatum respicientibus in detegenda vera contrahentis voluntate consistit, potissimum vero spectat ad nexum inter circumstantiam optatam et ipsum consensum”. Zob także D. S t a f f a, *De condicione a qua pendet matrimonialis contractus*, [w:] *Questioni attuali di diritto canonico*, Roma 1955, s. 229.

licznością a samą zgodą dowodzi się na podstawie wagi, jaką przywiązywał kontrahent do okoliczności postawionej w warunku⁶¹.

Po oświadczeniu strony co do faktu postawienia warunku sędzia winien upewnić się, czy kontrahent miał wolę uwarunkowania zgody i czy rzeczywiście sprawa dotyczy warunku, a nie innej okoliczności podobnej do warunku. Oprócz oświadczenia stron, ewentualnie dokumenty ordynariusza miejsca czy pisemnej umowy prywatnej małżonków wiele cennych, a zarazem niezbędnych informacji mogą dostarczyć zeznania świadków⁶².

Niezwykle ciekawa sytuacja pojawia się, kiedy małżeństwo zaskarża osobą, która nie postawiła warunku, lecz współmałżonek, ale później ona sama dowiedziała się o tym fakcie. W takim przypadku strona, która postawiła warunek, może potwierdzić ten fakt, może temu zaprzeczyć w sądzie lub w ogóle w sądzie się nie stawić. W dwóch ostatnich przypadkach dowodzenie będzie utrudnione, ale poprzez zeznania świadków i zbadanie wszystkich wymienionych wcześniej okoliczności warunek jest możliwy do udowodnienia.

– *Dowód z dokumentów*

Dokumentem w rozumieniu prawa procesowego jest przedmiot pokryty piśmem, stanowiący uzewnętrznienie jakiejś myśli czy źródło informacji. Przedmiotem tym zwykle jest papier, ale może nim być także inny materiał, np. drewno, metal, kamień. Dokumentami w szerszym znaczeniu są zapisane taśmy magnetofonowe, filmy, fotografie, rysunki, plany itp., jako że zawierają informacje dzięki szczególnemu zapisowi⁶³. Dokumenty dzielą się na urzędowe, czyli publiczne, oraz prywatne; dokumenty urzędowe z kolei mogą być kościelne lub świeckie, czyli cywilne. Podział jest o tyle ważny, że różne rodzaje dokumentów mają różną wartość dowodową. W myśl can. 1541 CIC 1983 dokumenty urzędowe stanowią dowód tego wszystkiego, co zostało w nich zaświadczone bezpośrednio i głównie; chyba że wykaże się coś innego w sposób oczywisty. Pomimo to z dokumentem urzędowym nie jest

---

⁶¹ Szerzej na ten temat przy pośrednim dowodzeniu warunku.

⁶² Szerzej na temat oświadczenia stron zob. G. L e s z c z y ń s k i, *Oświadczenia stron jako środek dowodowy w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, „Prawo Kanoniczne”, 43(2000), nr 1-2, s. 107-121.

⁶³ T. P a w l u k, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV, Olsztyn 1990, s. 255. Zob. także P. V. P i n t o, *I processi nel Codice di Diritto Canonico*, Città del Vaticano 1993, s. 297-302.

związana pełna skuteczność dowodowa w sposób bezwzględny. Dokument ten, tak jak inne środki dowodowe, podlega swobodnej ocenie sędziowskiej⁶⁴.

Jeśli chodzi o dokument prywatny, to w myśl can. 1542 CIC 1983 w odniesieniu do autora lub tego, kto go podpisał, a także wobec tych, których sprawa jest z nimi związana, ma taką wartość dowodową jak przyznanie pozasądowe⁶⁵; natomiast w stosunku do innych ma znaczenie takie, jakie mają oświadczenia stron nie będące przyznaniami, zgodnie z przepisami can. 1536 § 2 CIC 1983⁶⁶.

Przy warunku wprowadzonym drogą formalną dowodzenie właściwej intencji postawienia warunku będzie poparte dokumentem ordynariusza miejsca, w którym zezwolił na zawarcie małżeństwa warunkowego. Dokument ten jest w rozumieniu prawa dokumentem urzędowym i należy przypisać mu taką moc urzędową, jaką nakazuje przepis prawny. Dokument ten będzie przemawiał za tym, że warunek został postawiony, choć w rzeczywistości nie może dać on pełnego dowodu, że warunek faktycznie został dołączony i nieodwołany.

W razie gdy przed ślubem doszło do spisania warunkowej umowy małżeńskiej w sposób prywatny, w sądzie znajdzie się dokument prywatny w rozumieniu prawa i należy przypisać mu moc dowodową określoną w can. 1542 CIC 1983. Dokument prywatny należy poddać badaniu na okoliczność czasu jego powstania, zwłaszcza wtedy gdy nie można powołać wiarygodnych świadków⁶⁷.

– Zeznania świadków

Dowód ze świadków jest jednym z najczęstszych środków dowodowych w postępowaniu sądowym. Świadek to osoba wezwana do sądu kościelnego

---

⁶⁴ P a w l u k, *Prawo kanoniczne*, t. IV, s. 254.

⁶⁵ Wartość dowodową przyznania pozasądowego określił prawodawca w can. 1537 CIC 1983, gdzie czytamy: „Quoad extraiudiciale confessionem in iudicio iudicium est, perpensis omnibus adiunctis, aestimari quanti ea sit facienda” („co do pozasądowego przyznania się, przytoczonego w sądzie, do sędziego należy ocena, po rozważeniu wszystkich okoliczności, jakie jest jego znaczenie”).

⁶⁶ Oświadczenia stron nie będące przyznaniami, zgodnie z przepisami c. 1536 § 2 CIC 1983, mogą mieć moc dowodową, którą winien ocenić sędzia, uwzględniając pozostałe okoliczności sprawy, ale nie może im przyznać mocy pełnego dowodu, chyba że dochodzą inne elementy, które je ostatecznie wzmacniają.

⁶⁷ T. P a w l u k, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. III, Olsztyn 1996, s. 167. Zob. także P i n t o, *I processi*, s. 303-313.

w sposób przepisany prawem w celu przedstawienia faktu spornego będącego przedmiotem procesu. Świadek jest osobą różną od stron uczestniczących w procesie i od sędziego, który procesem kieruje. Świadek ma zeznawać na podstawie własnych spostrzeżeń zmysłowych, przy czym okoliczności mogą mu być przekazane ze słuchu, w przeciwieństwie do świadka naocznego⁶⁸.

Jurysprudencja wskazuje, że słowa kontrahenta, który twierdzi, że postawił warunek, muszą być potwierdzone w sądzie przez wiarygodnych świadków⁶⁹. Do zeznań świadków z całą pewnością należy stosować normy prawa procesowego zawarte w can. 1547-1573 CIC 1983. Świadkowie winni potwierdzić, że warunek został postawiony, ewentualnie odwołany. Jurysprudencja rotalna podkreśla wiarygodność świadków, wydaje się zatem, że wiarygodność świadków należy potwierdzić poprzez złożenie przysięgi w myśl can. 1562 § 2. Świadkowie, którzy mają potwierdzić słowa kontrahenta, winni być świadkami ze słyszenia albo przynajmniej świadkami pośrednimi, którzy słyszeli wiadomość od innych osób w tzw. czasie niepodejrzanym⁷⁰.

Zeznania świadków zatem mogą potwierdzić faktyczny zamiar dołączenia warunku do zgody, mogą również dowieść, że warunek został odwołany. Zeznania świadków pozwalają również dotrzeć do faktu, jaką wagę przywiązywał kontrahent do okoliczności postawionej w warunku i jak się zachował po negatywnej weryfikacji.

VI. SPOSÓB DOWODZENIA POŚREDNIEGO

Dowodzenie bezpośrednio warunku winno być wzmocnione dowodzeniem pośrednim, które polega na zbadaniu, jaką wagę przywiązywał kontrahent do okoliczności postawionej w warunku, oraz pokazać reakcję stawiającego warunek na weryfikację warunku nie po jego myśli. Podmiot stawiający warunek może w różny sposób zareagować na weryfikację warunku. Niewątpliwie jest

---

⁶⁸ M. Fąk a, *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, cz. II, Warszawa 1978, s. 159.

⁶⁹ Dec. z 30 XII 1992 r. coram Stankiewicz, [w:] *Il consenso matrimoniale condizionato*, s. 152: „Ad appositionem condicionis quod spectat, haec in primis directe probatur per verba ipsius contahentis, qui eam adiecisse dicitur, a testibus fide dignis de auditu proprio in iudicio confirmata, vel saltem de auditu ab aliis, sed ex tempore non suspecto”.

⁷⁰ Dec. z 30 XII 1992 r. coram Stankiewicz, [w:] *Il consenso matrimoniale condizionato*, s. 152.

to uzależnione od jego cech osobowościowych i sytuacji, w jakiej się aktualnie znajduje. Jednakże opis reakcji podmiotu po weryfikacji warunku oraz wskazanie, jaką przywiązywał wagę do okoliczności postawionej w warunku, pozwalają potwierdzić bądź zaprzeczyć, że warunek był faktycznie postawiony.

– *Znaczenie okoliczności postawionej w warunku*

Udowodnienie postawionego warunku zostaje pośrednio osiągnięte na podstawie oceny, jaką miał kontrahent przed ślubem co do wydarzenia lub cechy, których istnieniu podporządkował – jak sam stwierdza – ważność małżeństwa. Im bardziej bowiem ktoś cenił przed ślubem wydarzenie sprowadzone do postaci warunku, tym łatwiej przyjąć, że warunek został rzeczywiście postawiony⁷¹. W tym miejscu należy zaznaczyć, że decydujące znaczenie ma tutaj okoliczność postawiona w warunku, ale dla samego stawiającego warunek. Okoliczność postawiona w warunku może dla jednej osoby być bardzo ważna, a dla innej mniej ważna; należy więc tutaj uwzględnić kryterium subiektywne. Jednakże łatwiej przyjąć i udowodnić, że do zgody został dołączony warunek, jeśli chodzi o sprawę o dużym znaczeniu z punktu widzenia obiektywnego, np. dotyczącą istoty przyszłego małżeństwa⁷².

Z drugiej jednak strony nie wystarczy tylko sama okoliczność i wysoka ocena kontrahenta co do upragnionego wydarzenia czy oczekiwanej cechy, jeśli nie towarzyszy jej w sposób pewny określenie jego woli w kierunku podporządkowania zgody małżeńskiej istnieniu upragnionej rzeczy. Co więcej, zostanie uzyskany dowód przeciwny, jeśli kontrahent nie myślał nawet o nieważności swej zgody z powodu niespełnienia się warunku, i w czasie zawierania małżeństwa zamierzał je zawrzeć ze wszystkimi prawami i obowiązkami.

---

⁷¹ Dec. z 30 XII 1992 r. coram Stankiewicz, [w:] *Il consenso matrimoniale condizionato*, s. 152: „Probatio vero appositae condicionis indirecte evincitur tum ex aestimatione, quam contrahens ante nuptias habuerit de illo eventu vel qualitate, cui existentiae subordinasse affirmat matrimonii valorem, tum ex modo, quo post nuptias se gesserit, ut primum cognovit condicionem appositam non esse verificatam. Quo pluris enim quis eventum in assertam condicionem deductum ante nuptias aestimaverit, et quo celerius post nuptias, cognita condicionis non impletione, convictum coniugalem interruperit, eo facilius sternitur via ut condicionis appositio admitti possit”.

⁷² Dec. z 15 XI 1990 r. coram Doran, [w:] *Il consenso matrimoniale condizionato*, s. 124: „Facilius enim admittitur condicionem consensui in matrimonio praestandi appositam fuisse, se de re agatur magni momenti et substantiam futurae coniugum vitae ingredienti ut, ex. gr., immunitas viri a lue venera, virginitas in sponsa et alia huiusmodi”.

Nie może mianowicie chcieć dodać warunku do zgody małżeńskiej ktoś, kto nie wie, że zawrze małżeństwo nieważne z powodu braku przedmiotu warunku. Nie wymaga się prawnej wiedzy o nieważności małżeństwa z powodu postawienia warunku, ale ten, kto twierdzi, że postawił warunek, przynajmniej w praktyce powinien mieć świadomość nieważności małżeństwa z powodu niespełnienia się warunku⁷³.

– *Reakcja osoby na niespełnienie warunku*

Rota Rzymska stoi na stanowisku, że można nie znać wszystkich skutków prawnych warunku, ale przynajmniej należy wiedzieć, że jego brak uniemożliwia zawarcie małżeństwa. Jeśli osoba nie zdaje sobie z tego sprawy, nie stawia warunku⁷⁴. Rzeczywiste postawienie warunku i brak jego pozytywnej weryfikacji rzutuje na przeżycia, postawy, reakcje i znajduje swój wyraz w zewnętrznym zachowaniu. W tego rodzaju sytuacji osoba uświadamia sobie, że nie żyje w małżeństwie wobec Boga, współpartnera nie może traktować za współmałżonka⁷⁵, odbija się to niekorzystnie na uczuciach małżeńskich⁷⁶, stanowi źródło negatywnych doznań na forum wewnętrznym. Ponadto sytuacja ta bywa przyczyną niepokojów, wyrzutów sumienia. Wszystko to skłania daną osobę do zajęcia nowego stanowiska, łącznie z porzuceniem partnera⁷⁷.

Dla tych racji jest zrozumiałe, dlaczego jurysprudencja zwraca uwagę na zachowanie się osoby stawiającej warunek po jego negatywnej weryfikacji. Ułatwia ono ustalenie, czy dana osoba miała świadomość warunku i czy go faktycznie postawiła⁷⁸.

---

⁷³ Dec. z 25 I 1990 r. coram Boccafolo, [w:] *Il consenso matrimoniale condizionato*, s. 91: „Contraria evincitur probatione, cum contrahens ne cogitaverit quidem de nullitate sui consensus ob non adimpletam condicionem, atque matrimonium tempore eiusdem celebrationis cum omnibus iuribus et oneribus inire intenderit. Velle nempe nequit condicionem consensui matrimoniali apponere qui omnino ignorat nullum se initurum esse matrimonium ob defectum obiecti condicionis. Utique non requiritur cognito iuridica nullitatis matrimonii ob appositam condicionem, sed qui asserit se condicionem apposuisse saltem practice conscientiam habere debet irriti matrimonii ob non verificatam condicionem”.

⁷⁴ Por. Dec. z 26 X 1944 r. coram Jullien, SRRD 57(1944), s. 642.

⁷⁵ Por. Dec. z 10 XI 1951 r. coram Heard, SRRD 43(1951), s. 707.

⁷⁶ Por. Dec. z 28 V 1962 r. coram Bonet, SRRD 54(1962), s. 312: „Sed difficile componitur copula cum affectu maritali in eo, qui matrimonium sub conditione contraxit, postquam ipse cognovit conditionem non fuisse verificatam”.

⁷⁷ Por. Dec. z 10 VII 1951 r. coram Pasquazzi, SRRD 43(1951), s. 547.

⁷⁸ L a s k o w s k i, *Małżeństwo zawierane warunkowo*, s. 182.

Reakcja osoby na negatywną weryfikację warunku zakłada jeszcze jedno założenie. Otóż reakcja ta jest w jakimś stopniu odzwierciedleniem religijnej wizji życia, w której Bóg jest centralnym punktem odniesienia, a pozamałżeńskie współżycie seksualne jest powszechnie potępione. O ile to założenie pełni określoną funkcję w środowisku ludzi wierzących, to w społeczeństwie i środowisku zdechrystianizowanym nie będzie miało tak wielkiego znaczenia⁷⁹.

Po tym, co już zostało powiedziane, należy przyznać, że reakcja osoby na negatywną weryfikację warunku stanowi ważną przesłankę potwierdzenia faktycznego uwarunkowania zgody małżeńskiej. Im szybciej bowiem stawiający warunek zerwał wspólnotę życia małżeńskiego po przekonaniu się po ślubie, że warunek nie został spełniony, tym łatwiej przyjąć, że warunek został rzeczywiście postawiony. Z drugiej strony brak natychmiastowego zerwania życia małżeńskiego nie jest dowodem, że warunek nie został faktycznie dodany, jeśli tylko strona wyjaśni, dlaczego do zerwania wspólnoty życia małżeńskiego nie doszło⁸⁰. Ponadto reakcja na negatywną weryfikację warunku nie może się ograniczać jedynie do zerwania wspólnoty życia małżeńskiego. Może ona przejawiać się w nadmiernych awanturach, zdenerwowaniu, upicciu się itp.

Warto również zwrócić uwagę, że reakcja i sposób zachowania się wobec jakiegoś faktu może być różna u wielu osób. Jest rzeczą zupełnie zrozumiałą, że na te same wydarzenia osoby nie reagują zawsze tak samo. Można nawet postawić tezę, że ile osób, tyle reakcji. Różnorodność może pochodzić z wielu czynników, dlatego potrzeba wnikliwej analizy nie tylko reakcji podmiotu na weryfikację warunku, ale także wskazanie przyczyn tej reakcji. Nie chodzi tutaj jedynie o pierwszorzędą przyczynę takiej reakcji, tj. fakt negatywnej weryfikacji warunku, ale wskazanie przyczyn drugorzędnych. Pośród tych ostatnich można wymienić wiek, płeć, charakter, temperament itp. W tym miejscu otwiera się również szerokie pole działania dla biegłego psychologa, który wprawdzie nie zawsze, ale przynajmniej w niektórych sprawach poprzez naukową ekspertyzę mógłby być bardzo pomocny dla sędziego⁸¹.

---

⁷⁹ Tamże, s. 183.

⁸⁰ W e i g a n d, *Die bedingte Eheschliessung*, s. 165.

⁸¹ Por. A. D z i ę g a, *Miejsce biegłego w strukturze kanonicznego procesu o nieważność małżeństwa*, [w:] *Historia et Ius. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Henryka Karbownika*, red. A. Dębiński, G. Górski, Lublin 1998, s. 359-360.

VII. ZAKOŃCZENIE

Dowodzenie warunku w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa nie jest łatwe. Podstawowym zadaniem sędziego przy dowodzeniu warunku jest samo ustalenie rzeczywistego dodania warunku do zgody małżeńskiej. Ponadto warunek dowodzi się w sposób bezpośredni poprzez przyznanie się do postawienia warunku przez sam podmiot, zeznania wiarygodnych świadków oraz dokumenty, jeśli takie istnieją. Dowodzenie bezpośrednio może i powinno być uzupełnione dowodzeniem pośrednim, które polega na ukazaniu okoliczności istniejących przed zawarciem małżeństwa a towarzyszących jego zawarciu oraz okoliczności zaistniałych po ślubie, analizie reakcji stawiającego warunek, kiedy dowiedział się o jego negatywnej weryfikacji, a także wskazania znaczenia okoliczności postawionej w warunku dla podmiotu stawiającego warunek.

Obecne prawo nie zezwala, aby sprawy z tytułu dodanego i niespełnionego warunku były prowadzone za pomocą procesu ustnego czy procesu z dokumentów, jednak sama specyfika dowodzenia warunku w wielu sytuacjach stawia uzasadnione pytania o możliwość wypracowania jakiejś skróconej procedury przy dowodzeniu warunku, zwłaszcza w sytuacjach oczywistych i nie podlegających żadnej wątpliwości.

BIBLIOGRAFIA

- B o n n e t P. A.: *Introduzione al consenso matrimoniale canonico*, Milano 1985.
- D z i ę g a A.: *Miejsce biegłego w strukturze kanonicznego procesu o nieważność małżeństwa*, [w:] *Historia et Ius. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Henryka Karbownika*, red. A. Dębiński, G. Górski, Lublin 1998.
- F ą k a M.: *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, cz. II, Warszawa 1978.
- G ó r a l s k i W., D z i e r ż o n G.: *Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego*, Warszawa 2001.
- G ó r a l s k i W.: *Kanoniczna zgoda małżeńska*, Gdańsk 1991.
- *Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984-1997)*, Warszawa 2000.
- H e m p e r e k P., G ó r a l s k i W.: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, t. 1, cz. I, Lublin 1998.

- Il consenso matrimoniale condizionato. Dottrina e giurisprudenza rotale recente, Città del Vaticano 1993.
- L a s k o w s k i J.: Małżeństwo zawierane warunkowo, „Prawo Kanoniczne”, 24(1981), nr 1-2, s. 175-188.
- L e s z c z y Ń s k i G.: Oświadczenia stron jako środek dowodowy w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa, „Prawo Kanoniczne”, 43(2000), nr 1-2, s. 107-121.
- L e u z z i A.: La condizione del consenso matrimoniale canonico dalla disciplina del 1917 a quella attuale, Roma 1993.
- M a j e r P.: Wpływ błędu na ważność zgody małżeńskiej, [w:] Plenitudo legis dilectio, Lublin 2000, s. 439-462.
- P a w l u k T.: Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II, t. III, Olsztyn 1996.
- P a w l u k T.: Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II, t. IV, Olsztyn 1990.
- P i n t o P. V.: I processi nel Codice di Diritto Canonico, Città del Vaticano 1993.
- P u t r i n o G.: Il consenso matrimoniale condizionato, [w:] Matrimonio e disciplina ecclesiastica, Milano 1994, s. 101-113.
- S o n d e l J.: Słownik łacińsko-polski, Kraków 1997.
- S t a f f a D.: De condicione a qua pendet matrimonialis contractus, [w:] Questioni attuali di diritto canonico, Roma 1955, s. 219-242.
- S z t y c h m i l e r R.: Obowiązki małżeńskie, Warszawa 1999.
- V i l a d r i c h P. J.: Konsens małżeński. Sposoby prawnej oceny i interpretacji w kanonicznych procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa, tłum. S. Świaczny, Warszawa 2002.
- W e i g a n d R.: Die bedingte Eheschliessung im kanonischen Recht. II. Zur weiteren Geschichte der bedingte Eheschliessung. Rechtsstheorie, Rechtsdogmatic, rechtsvergleich, Ottilien 1980.
- W r ó b e l M.: Zawarcie małżeństwa pod warunkiem w świetle prawa kościelnego, Lublin–Sandomierz 2003.
- Z u b e r t W.: Error in persona et in qualitate personae (can. 1097 1-2 CIC 1983), [w:] Kościół i prawo, t. 13, Lublin 1998, s. 261-281.

THE JUDICIAL PROVE IN THE TRIALS
CONCERNING THE DECLARATION OF MARITAL INVALIDITY

S u m m a r y

Marriage is an alliance by virtue of which man and woman establish a fellowship for the rest of their lives. The dignity and sacramental character of marriage call for an unconditional consent of both parties involved.

The law of the Latin Church permits, however, to express a conditional consent. This results from the fundamental thesis that no other human authority can replace consent. Therefore if there is a conditional marital consent, such it always remains. The paper shows the way to prove conditional marital consent in the trials for the declaration of marital invalidity.

Translated by Jan Kłós

Słowa kluczowe: zgoda małżeńska pod warunkiem, nieważność małżeństwa, proces o nieważność małżeństwa.

Key words: conditional marital consent, marital invalidity, the trial for marital invalidity.